

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยเรื่อง การปรับตัวของการผลิตข้าวและधानาในพื้นที่
น้ำท่วมซ้ำซากระดับสูง ภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย

คณะผู้วิจัย

สังกัด

อาจารย์ทรงชัย ทองปาน

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อาจารย์ปรัชญา สังข์สมบูรณ์

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

ดร.ภคพร วัฒนดำรงค์

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

อาจารย์สาวิตรี สอาดเทียน

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์จิระ บุรีคำ

มหาวิทยาลัยพายัพ

ชุดโครงการการเฝ้ามองนโยบายเกษตรไทย สถาบันคลังสมองของชาติ

โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

บทคัดย่อ

การศึกษาการปรับตัวของการผลิตและชาวนาในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากระดับสูง ภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจบริบทในการผลิตข้าว สถานการณ์น้ำท่วมซ้ำซาก การปรับตัว ต้นทุน ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการปรับตัว ตลอดจนแนวทางที่จะส่งเสริมช่วยเหลือการปรับตัวของชาวนาที่ทำการผลิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากระดับสูง

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า การผลิตข้าวของชาวนาในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากระดับสูง ภาคเหนือตอนล่างนั้น ส่วนใหญ่เป็นการผลิตในเชิงการค้า เนื่องจากรเน้นการผลิตเพื่อจำหน่ายเป็นหลัก เป็นการปลูกในพื้นที่ขนาดใหญ่ และมีสัดส่วนในการใช้แรงงานนอกครัวเรือนมากกว่าสมาชิกในครัวเรือน แต่เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในพื้นที่ที่มีน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี ส่งผลให้ชาวนาต้องทำการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาวะการณดังกล่าว โดยชาวนามีการปรับตัวด้วยการเปลี่ยนแบบแผนการเพาะปลูกจากที่เน้นนาปีมาเป็นการเน้นนาปรังเป็นหลัก โดยเฉพาะการทำนาหลังน้ำลดในช่วงเดือนพฤศจิกายนเป็นต้นไป หลังจากนั้นจะทำการปรับตัวด้วยการเลื่อนเวลาการทำนาครั้งที่สองมาในเดือนมีนาคมและเมษายน หลังเก็บเกี่ยวผลผลิตในครั้งที่หนึ่งเสร็จ เพื่อที่จะทำให้สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ก่อนที่น้ำจะท่วมในช่วงปลายเดือนสิงหาคม นอกจากนี้ชาวนาบางกลุ่มยังปรับตัวด้วยการใช้ข้าวอายุสั้นสำหรับการเพาะปลูกครั้งที่สอง อย่างไรก็ตามการทำนาในครั้งนี้นักประสบกับปัญหาการขาดแคลนน้ำและจะนำไปสู่ความเสียหายที่จะเกิดขึ้นจากน้ำท่วม

นอกจากนี้ชาวนาในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากระดับสูง ยังปรับตัวด้วยการพยายามเข้าสู่ระบบประกันราคาของรัฐเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลผลิตจากส่วนต่างที่รัฐสนับสนุนโดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเกิดความเสียหายจากน้ำท่วม และสิ่งที่น่าสนใจคือ ชาวนาในพื้นที่ดังกล่าวมีพฤติกรรมของการติดตามข้อมูลข่าวเกี่ยวกับน้ำท่วมมากกว่าชาวนาในพื้นที่อื่น ๆ เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาใช้ในการตัดสินใจเพื่อลดความเสี่ยงหรือใช้สำหรับวางแผนการเพาะปลูกในฤดูกาลต่อไป นอกจากนี้ยังมีการปรับตัวในเรื่องของการเพิ่มรายได้ ด้วยการออกไปรับจ้างเพื่อนำมาชดเชยกับส่วนต่างที่ขาดหายไปในช่วงที่ไม่สามารถผลิตได้ นอกจากนี้ในปี 2554 ซึ่งเป็นปีที่มีความผันผวนของอากาศ ทำให้ฤดูกาลน้ำท่วมมาเร็วกว่าปกติ ทำให้ชาวนามีการปรับตัวด้วยการเกี่ยวข้าวก่อนกำหนด หรือปรับปรุงลักษณะทางกายภาพของที่นาเพื่อป้องกันน้ำท่วม อย่างไรก็ตามชาวนาในพื้นที่ดังกล่าวมีทัศนะว่า “น้ำท่วมเป็นเรื่องปกติ” ในทางตรงกันข้าม สิ่งที่ชาวนาเป็นกังวลมากที่สุดคือ “ภัยแล้ง” เนื่องจากภัยแล้งจะส่งผลกระทบทำให้ชาวนาต้องเลื่อนการเพาะปลูกออกมา ซึ่งจะทำให้ชาวนามีความเสี่ยงที่ผลผลิตจะได้รับความเสียหายจากน้ำท่วมมากขึ้น

ดังนั้นแนวทางที่สำคัญที่สุดในการสนับสนุน ส่งเสริมการปรับตัวของชาวนาสำหรับการผลิตข้าว และการทำนาในบริเวณพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก ก็คือการเพิ่มความสามารถในการผลิตสำหรับการทำนาหลังน้ำท่วมให้ได้ผลผลิตมากที่สุด ในขณะที่เดียวกันก็ลดความเสี่ยงและลดความเสียหายของผลผลิตสำหรับการทำนาครั้งต่อมา

Abstract

This research focuses on the agricultural adaptation of rice production and farmers in the repetitious high flooding areas of the Lower Northern Region (LNR). The objectives are to understand the context in producing rice, situations of repetitive flood, adaptation, cost, factors having relations with adaptation, as well as guidelines to promote and help in the adaptation of farmers who produced rice in highly repetitive flood area.

The results of this study could be summarized that rice production which commonly cultivated by farmers in highly repetitive flood areas in the LNR, was commercial production mainly for distribution. The production was the one in large area and the proportion for using of labor outside of household was more than members in household. However, as such area was in the flood area every year, causing farmers to adapt themselves by changing cultivation pattern from emphasizing in-season rice field to emphasizing double-crop field as principle; especially rice field after flood reduced in Nov. onwards. After that, farmers would adapt themselves by postponing the second time rice farming (double-crop field) to be in March and April after harvesting crop in the first-crop field completely in order to harvest crop before flood inundating at the end of August. Furthermore, some groups of farmers adapted themselves by using short-life rice for double-crop field. However rice farming in this time had problems of lack of water and caused damage occurring from flood.

Furthermore, farmers in highly repetitive flood area adapted themselves by attempting to approach to rice price guarantee system of the government to increase the value of crop from difference of obtaining support especially, if there was damage from flood. The interesting thing was that farmers in such area had the behavior of monitoring news on flood more than farmers in other areas, in order to bring the gained information to be used in decision making to reduce risk or use the information for planning of cultivation in next season. Furthermore, there was adaptation in increasing income; farmers went out to be employed to compensate with the difference that has been missing during the period that rice production could not be made. In addition, in the year 2011, which was the year that had fluctuation of the weather; the flood season came earlier than usual so farmers had adaptation by harvesting rice earlier than the specified time, or improving physical nature of rice field to prevent flood. For this, farmers in such area had the point of view that "flood is normal matter." In the contrary, what farmers were concerned about the most was "drought" disaster, as drought disaster affected farmers; so

farmers had to postpone cultivation, causing farmers to have risk that rice was damaged by flood increasingly.

Therefore, the most important guidelines in support and promotion of adaptation of farmers for producing rice and rice farming in the repetitive flood area were to increase productivity for rice farming after flood to gain the most produce; and at the same time the guidelines were to reduce risk and damage of rice produce for next rice farming.